

DOSYA/ARAŞTIRMA**“BİZİM KÖYDE YOKSULLUK YOK KI!”
YA DA
YOKSUNLUKTAN YOKSULLUĞA
TÜRKİYE KIRSALI ÜZERİNE NOTLAR¹***Sibel ÖZBUDUN*, Elif KANCA BAŞOKÇU**

Günümüzde yaygınlaşan yoksulluk çalışmalarında kırsal yoksulluğun büyük ölçüde ihmal edildiği saptamasından kalkınan bu tebliğ, tarafımızdan iki dönem halinde 2002 ve 2003 yıllarının Temmuz-Ağustos aylarında Muğla ili Datça ilçesinin, yerli halk arasında “Betçe” olarak bilinen ve Datça yarımadasının batı kesiminde yer alan kırsal bölgede yürütülen alan çalışmalarına dayanılarak hazırlandı.

Kuşkusuz ki yazarları, alan gözlemlerinin tüm Türkiye kırsalını temsil edemeyeceğinin bilincindedir ve böyle bir iddia taşımamaktadır. Amaçları, Türkiye kırsalı arasında görelî “zengin” sayılan bir bölgede (Ege bölgesi) yer alan ve son yıllarda turizm gelirlerinden de yararlanan bir merkezin (Datça) kırsalındaki yoksullaşmaya, yoksulluk algısına ve kırsaldaki çözülme sürecine içkin çelişiklere ilişkin izlenim ve gözlemlerini paylaşmaktır. Alan çalışması, Türkiye genelindeki kırsal yoksullaşmadan, toprakları örneğin İç Anadolu’ya göre daha verimli, iklimi ürün çeşitliliğine elverişli, piyasaya yönelik üretime geçişi daha erken bir dönemde tamamlamış, dahası 1980’li yıllardan beri hem turizm gelirlerinden, hem de kıyı bölgelerindeki arsa spekülasyonlarından pay alabilen, bir başka deyişle, arazileri Türkiye’nin diğer tarım bölgelerine göre değerli olan bir yörenin de kırsalın içine düştüğü genel yoksullaşma sürecinden kaçınmadığını göstermektedir.

1. Türkiye Tarımının Krizi

Türkiye tarımının ve buna bağlı olarak kırsal kesimin 1980’li yıllardan itibaren adım adım ilerleyen bir çöküş sürecini yaşamakta olduğunu görmek için, salt günlük basını izlemek bile yeterlidir.² Gerçekten de, “1989’a geldiğinde tarım ürünlerinin 1977’deki satın alma gücü neredeyse yarıya inmiştir.” (Kendir 2002: 220) Tarımdaki çöküş süreci, bir yandan kırsaldan kentlere yönelik göç hareketinde, bir yandan da üretimdeki düşüşler ve/ile tarımın katma değer payının toplam katma değer içindeki gerilemesinde izlenebilmektedir.

Gerçekten de 1980’de 44.7 milyon olan Türkiye nüfusunun % 56’sı kırsal alanda yaşarken, 1997’de bu oran, % 35’e düşmüştür. (Aydın 2001:17). Kent istihdamındaki düşme eğiliminin kırsal göç üzerindeki frenleyici etkisi göz önünde bulundurulduğunda, kırsaldaki bu % 20’lik nüfus kaybı dahi, Türkiye köylülüğünün içinde bulunduğu açmazla ilişkin yeterli bir fikir verebilmektedir. Çünkü bilindiği üzere, son yirmi yılın göçü, kentlerde ancak marjinal ve/veya kayıtdışı sektörlerde yaşam alanı bulabilmekte ya da kent işsizliğin ana gövdesini oluşturmaktadır. Metropol varoşlarında biriken bu yeni göçmen kitleler, işsizliğin yanısıra, sağlıksız barınma ve yaşam koşulları, yetersiz beslenme, kentsel altyapı ve hizmetlere erişimsizlik, suçluluk, reaksiyoner siyasallaşma vb. pek çok olumsuzlukla yüz yüze, iç içedir.³ Dahası, göçmenler, gelişen iletişim araçları sayesinde, bütün bu olumsuzlukların bilincinde olarak kentlere göç etmektedirler. Bir başka deyişle, 1980’lerden sonra Türkiye

* Dr., Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Öğretim Görevlisi.

**Dr., Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü Doktora Öğrencisi.

kırsalından büyük kentlere yönelen göç, artık kentlerin "çekiciliğinden" değil, kırsalın içine düştüğü çaresizlikten kaynaklanmaktadır.

Tarımsal çöküşün ikinci göstergesi olarak üretim düşüşleri ile tarımın katma değer payının toplam katma değer içindeki gerilemesi DİE verileriyle somutlanabilir. Örneğin 1999 yılında bir önceki yıla oranla buğday üretiminde % 14, arpada % 14, mısırdaki % 1, mercimekte % 29.6, nohutta % 10.4, şeker pancarında % 24.4 oranında düşüş kaydedilmiştir (Aydın 2001: 14). Bu düşüş trendi sürmektedir.⁴

Öte yandan, yukarıda da belirtildiği üzere, tarımın katma değer payı, toplam katma değer içinde gerilemekte, tarımsal ürünlerin ihracatı sürekli düşerken ithalatı da artmaktadır. Bu gerileme 1994'de % 0.7, 1996'da % 2.3, 1999'da % 4.4 olarak gerçekleşmiştir. Ocak 1999-Ekim 2000 arasında canlı hayvan ihracatındaki düşüş % 96.5 oranında gerçekleşirken, aynı dönemde diğer tarım ürünleri ihracatında şu düşüşler kaydedilmiştir: sebze ve kök yumrularında % 9.3; meyve ve kabuklu yemişler, turunçgiller, kavun ve karpuzda % 24; tahıllarda % 14.2, yağlı tohum ve meyvelerde % 37.5, hayvansal ve bitkisel yağlarda % 58.3, tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddelerde % 27.6, pamuk ve pamuk ipliğinde % 9.3. Aynı dönemde ithalat artışı ise şöyledir: canlı hayvan % 84.4; tahıllar % 2.4; tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler % 27.6, pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mamuller % 64.9; kimyasal gübre % 32.4 (Aydın 2001:15).

Pekala, bu çöküş süreci nasıl açıklanabilecektir?

1.1. Dünya Tarım Politikalarında Yapısal Dönüşümler

Denilebilir ki, Batılı kapitalist ülkelerin 1980'lere dek tarımı geliştirme konusunda fazla bir gayretleri yoktu: Sömürgecilik çağından beri biçimlenen dünya konjonktürü, kapitalist metropol ülkelerinin ağır sanayi, bağımlı ülkelerin ise tarım ve tarıma dayalı sanayilere yöneldikleri bir uluslararası işbölümüne yol açmıştı. Ancak bu dengeler, 1980'lerin eşğine gelindiğinde, ABD ve ona koşut olarak AB ülkelerinin, tarımlarında hızlı bir verim artışına gitmeleri ve ihracata yönelmeleri ile altüst oldu. McMicael'in (2001: 189) deyişiyle:

"Amerikan hükümetinin büyüyen ödemeler dengesizliğine ve imparatorluğun artan giderlerine (özellikle Vietnam Savaşı'ndan sonra) bir çare olmak üzere "yeşil güç" politikasını başlatması da yeterli ölçüde dikkate değer. 1970'lere kadar Amerikan tarım politikası, ulusal tarım kesiminde istikrara odaklanmıştı. İhracat ve beslenme yardımı, üretim fazlasını çözümlemeye sadece birer yan üründü. 1973 Tarım Yasası'yla Amerikan çiftçilerinin üretimine konan miktar kısıtlamaları kaldırıldı ve ticari ihracat özendirilmeye başlandı. Bu sadece tarım fazlasıyla uğraş konusunda bir yöntem değişikliğinden ibaret bir hamle değildi. Aslında Amerikan tarımıyla dünya ekonomisi arasındaki ilişkiler kökten değiştiriliyordu.

Yasanın asıl amacı buradaydı. 1970'li yılların başından sonra Amerikan tarımı ihracata bağımlı hale gelmeye başladı. Ekilen her üç akrın birisinin ihracata ayrılma zorunluluğu konuldu. Yeşil güç stratejisi dünyanın her yerinde aile tarımını çökertti. (...) Bu arada hem tarım politikası Amerika'nın aynaya yansımaları biçiminde olan ve hem de onun gibi tarımda aşırı üretim problemi yaşayan Batı Avrupa ülkeleri de tahılta belli başlı ihracatçılar arasına girdiler."

Böylelikle, "1950'lerde Üçüncü Dünya ülkelerinin buğday ithalatı dünya buğday ithalatında yüzde on gibi düşük bir orandayken, bu pay 1980'de yüzde elli yediye yüksel"ecekti. (McMicael, P.) di. Biyoteknoloji, gen mühendisliği vb. teknolojik gelişmelerin de tetiklediği bu verim artışı, G-7'lerde çokuluslu şirketlerin tarım sektörüne giderek daha fazla egemen olmasına yol açacaktı. Metropol ülkelerde yığılan ürün fazlasının akabilmesi için çeper ülkelerin tarımlarının idam fermanlarının imzalanması gerekiyordu.

Ferman, çok taraflı ticarete ilişkin tartışmaların yapıldığı GATT görüşmeleri çerçevesinde sürdürülen, Uruguay'da gerçekleştirildiği için "Uruguay Round" adıyla anılan 7.5 yıllık sekizinci turda imzalandı. Uruguay Rond'unda alınan kararlarda genel gümrük indirimi hedefi 10 yılda gerçekleştirilmek üzere % 40 olarak belirlenmekte ve anlaşmalara bütün taraf ülkelerin uyması zorunluluğu getirilmekteydi. Dahası, imzacı ülkeler, tarım, tekstil gibi GATT kurallarının uygulanmadığı sektörlerin zaman içinde GATT sistemiyle uyumlu hale getirilmesini öngörmekteydi. Bu anlaşmalar çerçevesinde, taraf ülkeler tarımlarında korumayı azaltmayı taahhüt altına alıyorlardı. Bunun için:

- Tüm ticari engeller gümrük şekline dönüştürülecek,
- Tarımsal sübvansiyonlar bütçesi 6 yılda % 36 oranında azaltılacak,
- Çiftçi koruma sistemi miktar kısıtlamalarından gümrük ve çiftçiyi doğrudan ödemeye dönüştürülecek,
- Tarımsal ürün ihracat sübvansiyonları % 36, sübvansiyona konu olan ihracat hacmi % 21 azaltılacaktı (Aysu: 2002: 33).

GATT sürecinde ve bu sürecin sonunda kurulan Dünya Ticaret Örgütü'nce dayatılan (tarım dahil) politikaların biçimlenmesinde dev çokuluslu şirketlerin belirleyici bir rol oynadığını kaydetmek, bilmeyiz gerekli mi?⁵

1.2. Türkiye Tarımı IMF ve DB Kısacasında

"Petrol krizi, tahıl krizi ve sabit kurlara dayanan dünya para sisteminin çöküşünü kapsayan 1973 dünya bunalımının etkisi"ni, 1977'ye kadar erteleyebilen Türkiye, bu tarihte "yeniden ağır dış borç yükünü ödeyebilmek için IMF ile masaya oturmak zorunda" (Köymen 1999: 29) kaldı. Ülke bu masadan kalkamayacaktı. 1980 askeri darbesinin biçimlendirdiği ortamda, çokuluslu şirketlerin iki asli kurumu, IMF ile Dünya Bankası Türkiye kırsalının çöküşüne yol açan düzenlemeleri bir bir dayatmaya

koyuldular. Türkiye'nin kredi talepleri ülkenin "küresel piyasaya entegrasyon"unu sağlayacak "yapısal reformlar"ı gerçekleştirmesi koşuluna bağlandı. Tüm ülke ekonomisinin geneline yönelik bu "yapısal uyum programları", en genel hatlarıyla devletin ekonomideki rolünün küçültülmesi ve serbest piyasa ekonomisi koşullarının tam işlerliğini öngörmektedir.

Tarım sektörü, bu yönelişten nasibini bolca alacaktır. Türkiye kırsalını, köylülüğü, bir kalemde enflasyonların, devalüasyonların, krizlerin başlıca sorumlusu ilan eden retorik çerçevesinde, tarıma yönelik teşvik ve sübvansiyonlar ekonominin sırtında ağır yük oldukları gerekçesiyle bir bir kaldırılmaya başlandı. Kırsal nüfusun aşırı fazlalığından, Batılı ülkelerde olduğu gibi küçültülmesi ve etkin bir biçimde üreten, verimi ve rekabet gücü yüksek, teknolojik açıdan donanımlı bir % 20'ye, hatta % 10'a çekilmesi gereğinden sıkça dem vurulurken; büyük çoğunluğu ilköğretim düzeyi üzerinde eğitim görmemiş, çoğunluğu küçük aile işletmeleri olarak işleyen⁶, teknolojik donanıma sınırlı olarak erişebilen⁷, tefecitüccarların boyunduruğu altındaki köylü topluluğun, devlet desteği de olmaksızın, nasıl olup da verim ve rekabet gücü yüksek, teknolojik donanımlı haiz, etkin - diyelim AB çiftçileri gibi- bir topluluğa dönüşeceğini, dahası, böylelikle oluşacak kırsal fazlalığın kentlere göç ettiğiinde neler olacağı nedense tartışılmıyordu!

1980'lerden itibaren, birbiri ardısıra uygulamaya konulan⁸ IMF ve Dünya Bankası dayatmaları doğrultusunda: "...tarıma karşı 'koruyucu ve düzenleyici' devlet tavrı değişmiş, tarım üretiminde piyasa koşullarına tabi olunmasını sağlayacak bir politika değişikliği ortaya çıkmıştır. Dış ticaret korumacılığı çok azalmış, girdi sübvansiyonları -kimyasal gübreyle verilen küçük bir sübvansiyon dışında- kaldırılmış, ürün fiyat desteği neredeyse son bulmuş ve kapsamı daraltılmıştır. İkinci olarak, tarım piyasalarını düzenleyici kamu kurumları, dönemin sonuna doğru daha önce sahip oldukları -başta kredi avantajları olmak üzere- avantajlarını yitirmiştir; diğer kamu kurumları gibi bunların da özelleştirilmesi gündeme gelmiş, bazılarının sahip oldukları tekel gücüne son verilmiştir. Üçüncüsü, daha önce yabancı sermayeye kapalı olan tohum olayı, iç ve dış sermayeye neredeyse tamamıyla açılmış ve kamunun buradaki işlevine son verme eğilimi bu yeni girişimle tamamlanmıştır. Nihayet, tümüyle dış rekabete açılan ekonomide imalat sanayii ve hizmetlerin rekabet gücünü artırma için tarımı araç olarak kullanmak eğilimi belirginleşmiştir. Gıda maddeleri fiyatlarının düşük kalması yoluyla ücret artışlarını sınırlamak, sanayinin girdi olarak kullandığı tarım ürünleri fiyatlarını düşük tutarak maliyet artışlarını önlemek bu eğilimin başlıca nedenleridir. Hatta 1980'li yılların enflasyon kaynakları arasında yerleri olmayan tarım piyasalarını düzenleyici kamu kurumlarının kredileri de, enflasyon hızının azaltılmasında bir araç haline getirilmiştir; öyle ki, örneğin Toprak Mahsulleri Ofisi alımlarını TC Merkez Bankası son iki yıldır kredileriyle karşılamamakta, bu kuruluş gereksinimini dış borçlanmayla karşılamaktadır." (Kazgan 1999:33)⁹

Özetle, "tarımda yapısal uyum" başlığı altında:

1. Ürünlerin büyük bölümünün destekleme alım ve fiyatları kapsamından çıkartılmıştır¹⁰,
2. Çiftçiye düşük faizli kredi uygulamasından vazgeçilmiş, mevcut kredi borçlarının reel faizler üzerinden tahsilatı yoluna gidilmiştir.
3. Tarım sektöründeki KİT'lerin hemen tümü özelleştirme kapsamına alınmış, bir kısmı özelleştirilmiştir (Örneğin SEK, EBK). Diğerleri ise sıralarını beklemektedir. (TÜGSAŞ, İGSAŞ, TMO hatta Ziraat Bankası...)
4. Tarım satış kooperatifleri kendi kaderleriyle başbaşa bırakılmış, bunların çoğu kapanma noktasına gelmiştir.
5. Tarımsal girdiler (elektrik, gübre, tarımsal ilaçlar, tohumluk vb.) üzerindeki sübvansiyonlar kaldırılmış, çiftçiler bu girdileri piyasa fiyatları üzerinden temin etmek zorunda bırakılmışlardır.

Bu uygulamalar, geçmişten gelen sorunlar yığını altında zor ayakta durabilen Türkiye kırsalı için tam bir yıkım anlamına gelmektedir. Tarımsal üretim düşerken, köylülük hızla ve topyekün bir yoksulluğa sürüklenmektedir. Türkiye genelinde kişi başına GSMH 3 213 dolar iken kırsal kesimde bu rakam kırsal nüfusta 1 384 dolara düşmektedir. (Bu rakam AB ülkeleri için sırasıyla: 23 981 dolar ve 9 286 dolar!) (Aysu 2002: 41) Tarıma yönelik destek ve sübvansiyon uygulamaları bir bir kaldırılırken, öngörülen tek tarımsal destek, yine IMF ve Dünya Bankası'nın¹¹ istekleri doğrultusunda getirilen doğrudan gelir desteğidir (DGD). Mevcut destekleme modelinin kısa sürede yerini yalnızca DGD modeline bırakmasını öngören Bakanlar Kurulu kararı 14 Mart 2000 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bu düzenleme, 1-199 dönüm arasında araziye sahip çiftçilere (daha fazla toprağa sahip olanlarda 199 dönüm için) tapulu birim arazi başına geri dönüşsüz, hibe biçiminde yardım yapılmasını öngörmektedir. DGD'nin pilot uygulamasına 2001 yılında başlanmıştır ve 2003 yılında bunun dışındaki tüm tarımsal desteklerin kaldırılması öngörülmektedir. DGD ile, 2000 yılında dekar başına 19 dolar düzeyinde olarak hesaplanan desteğin (bu rakam OECD ülkelerinde 36 doları bulmaktadır) dekar başına 5 dolara düşeceği öngörülmektedir (Kafaoğlu 2001: 48). Öte yandan, Kafaoğlu'nun da (a.y) belirttiği üzere, DGD sonsuza dek sürmesi öngörülen bir destek değildir, birkaç yıl içinde sıfırlanması beklenmektedir; ancak ne zaman sona erdirileceği, açıklanmamaktadır. Dahası, DGD ödemeleri taksitlendirilmekte ve düzensiz olarak gerçekleştirilmektedir. Türkiye'deki tarımsal işletmelerin % 68'inin 50 dönümden küçük olduğu göz önünde bulundurulduğunda, DGD'nin çiftçiler açısından "sefalet parası" anlamına geldiği ortaya çıkacaktır. Nitekim, Karadeniz bölgesindeki pilot uygulamada, 10-15 dönüm arazisi olan çoğu çiftçinin krediyi almak için baş bile vurmadığı görülmüştür. (Kafaoğlu 2001: 48) Aynı durumu bizim de Betçe kırsalında gözlemlediğimizi derçken belirtelim. Gerçekten de, Aysu (2002: 59)'nun deyişiyle, "(DGD) bir tarımsal destek değil, sosyal nitelikli

ve giderek azaltılan destek biçimidir. Gelişmiş ülkelerin uyguladığı bu sistemle hedefledikleri, tarımı geliştirmeyi değil, aksine, ihtiyacın çok üzerinde olan üretimin kısılması, yani tarımsal üretimin artırılması yerine tarım kesiminin gelirinin korunmasıdır."

Şu halde çoğu çeper ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kırsal kesimi bekleyen, "ya kırk katır, ya kırk satır" ikilemidir. Yaşamı sürdürme olanağını yitiren köylüler ya kentlere göçerek varoşlardaki işsizler ordusuna katılacak, ya da "sözleşmeli çiftçilik" yoluyla topraklarını ellerinden alan çokuluslu şirketlerin ırgatlarına dönüşeceklerdir.¹²

2. Datça Kırsalında (Betçe) Yoksullaşma

2.1. Kırsalda Hayatta Kalma Stratejileri

Bu olumsuz koşullar altında tarımsal üretimin hala sürebilmesine, kırsaldan kentlere göçün daha hızlı olmamasına şaşmak gerek. Bu sorudan hareket eden Aydın (2001) kırsalda üretimin halen sürüyor olmasını "üreticilerin kendi kendilerini sömürmeleri"yle açıklamakta ve Aydın/Söke'nin Tuzburgazı ve Eskişehir'in Sivrihisar köylerinde yaptığı gözlemler sonucu, IMF ve DB dayatmaları altında hükümetlerce uygulanan yıkım politikalarına karşı köylülerin şu "beka stratejileri"ni geliştirdiğini saptamakta:

1. Gelir yaratma stratejileri: Bunların başında, toplam ürünü artırma çabaları gelmektedir. Bu çabalar özellikle "aile işletmesinin kullandığı toprak alanını, yeni topraklar açmak, marjinal verimlilikteki toprakları da ekmek, mera alanlarına tecavüz etmek veya çeşitli kiralama veya ortakçılık anlaşmalarıyla genişletmek biçiminde cereyan etmektedir." (Aydın 2001: 22). Böylelikle 1976-85 arasında tarım gelirlerinin düşmesine karşın, üretimde artış görülmüştür. Bir başka yol, hane üyelerinden bir ya da daha fazla kişinin tarım dışı ekonomik uğraşlara yönlendirilmesidir. Ya da hanenin bütünü tarımsal uğraşını ikinci plana düşürerek başka bir uğraş alanına yönelebilmektedir. Bir başka yol mevcut kaynakların (meralar, nadas, kurak ve marjinal topraklar vb.) aşırı kullanımudur. Bu da sonuçta çevre tahribatına yol açmaktadır. (Aydın 2001: 23-25)

2. Birikeni tüketme ve borçlanma: Tarım satış kredileri, bankalar, zengin çiftçiler ve esnafa borçlanma, üretim aletlerinin (tarım araçları, hayvanlar ve toprak) elden çıkartılması şeklini alabilmektedir. Bu sonucunu genellikle, hastalık, düğün, askerlik, aşırı borçlanma vb. nedenlerle son başvuru olan çaredir. (2001: 26)

3. Tüketimi sınırlama ve kadın emeği: Genellikle hanelerin çok daha ucuz ve kalitesiz mallara yönelmesi, hatta kimi mal ve hizmetleri evde üretme yoluna gidilmesi görünümünü almaktadır. Aydın (2001: 28) 1980 sonrası, özellikle de 1997-2000 arasında yiyecek ve giyecek tüketim normlarında değişikliklere gidildiğini kaydetmekte, bunların özellikle kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmektedir. Kadınlar, kocalarını ve çocuklarını doyurduktan sonra kendilerine daha düşük kaliteli besinleri ayırmaktadırlar. Ancak ilk etapta eğitim

ve sağlığa ayrılan fonlar sınırlanır, sonra eldeki birikimler kullanılır, beslenme alışkanlıklarında değişiklikler, son çaredir.

2.2. Datça Kırsalı

Betçe köylerinde yukarıda anılan tüm hayatta kalma stratejilerini görmek, şaşırtıcı olmadı. Aşağıda, bu stratejilerin alanda aldıkları biçim(ler) sergilendikten sonra, bunları mümkün kılan kültürel biçimleşmiş tartışılacak ve bu stratejilerin sınırlılıkları üzerinde durulacaktır. Ancak öncelikle alanı biraz daha yakından tanımaya çalışalım.

2.2.1. Çeşmeköy : Konumu, Geçimi

Araştırmada merkez alınan Çeşmeköy, gerçekte Muğla ili Datça ilçesine bağlı Cumalı Köyü'nün bir mahallesi olmasına karşın, merkezi konumu, ticari hayatının komşu köylerle kıyaslanmayacak ölçüde canlı oluşu ve Datça turizminin son dönemlerde hızla canlanan ve popülerite kazanan Palamutbükü koyuna yakınlığı nedeniyle, Betçe köyleri arasında en gelişkini olma özelliğini göstermektedir.

70 hane, 299 kişilik nüfusuyla Çeşmeköy, 250 haneli ve 750 nüfuslu Cumalı Köyü'nün en kalabalık mahallesi durumundadır. Merkezi durumuna koşut olarak Çeşmeköy'de iki binada tek tedrisatla öğretim verilen sekiz yıllık bir ilköğretim okulu; bir jandarma karakolu; üç bakkaliye/market (biri aynı zamanda nakliyecilik ve inşaat malzemeleri pazarlaması yapmaktadır); inşaat malzemesi pazarlayan üç dükkan; bir sağlık ocağı; bir cami ve üç kahvehane/kıraathane bulunmaktadır¹³. Betçe'nin haftalık pazarının Çeşmeköy'de kurulması ve Datça-Muğla seferlerini yapan otobüs işletmecileri kooperatifi merkezinin de yine bu mahallede yer alması, Çeşmeköy'ün merkezi konumunu gösteren ve pekiştiren diğer olgulardır.

Öte yandan, Çeşmeköy'ün merkeziliğinin tarihsel kimi gerekçeleri de vardır: 1911/12'de yapılan idari düzenlemede, yarımada üzerinde tesis edilen iki nahiyeden (Reşadiye ve Süleymaniye) birinin (Süleymaniye) merkezini oluşturması ve 20. yüzyıl ortalarına dek bölge için oldukça anakronik gözükken bir ağalık merkezi durumunda oluşu gibi. Çeşmeköy 1925 yılına dek nahiyeye olarak kalmış, bu tarihten itibaren yeniden köy statüsüne indirilmiştir.¹⁴

Çeşmeköy'ün başlıca geçim kaynağını, diğer Betçe köylerinde olduğu üzere, bademcilik oluşturmaktadır. Yörede ticari bademcilik 1960'lı yıllardan beri yapılmaktadır ve neredeyse bir monokültür haline gelmiştir. Gerek iç, gerekse dış pazarda bademin değer kazanması sonucu o güne dek köylü zeytin, tütün, boyacılıkta kullanılan palamut ve harıp (keçi boynuzu) üretimini terk ederek, bölge iklimine uyumluluğunu ve görece az bakım isteyişini de avantajlı gördüğü bademciliğe yönelmiştir. Bölge, günümüzde Türkiye'nin toplam badem üretiminin % 10'unu karşılamaktadır.¹⁵

Bademden Mart-Nisan (çağla) ve Temmuz-Ağustos olmak üzere yılda iki kez ürün alınmaktadır. Toptancının

tarladan peşin fiyatla aldığı çağlada ortaklık-yarıcılık sistemi görülmemekte, ancak yevmiyeli çalışma olabilmektedir.¹⁶ Elverişsiz hava koşulları nedeniyle 2003 yılı içinde verimi düşük gerçekleşen çağla fiyatlarının yüksekliği ve yoğun borçluluk köylüyü badem ürününün büyük bölümünü çağla olarak toplayıp satmaya yöneltmiş, bu durum da badem gelirlerini düşüren ek bir etken olmuştur.¹⁷

Badem toplama işlemini ise hane halkı birlikte gerçekleştirilir, toplanan badem çuvallara yerleştirilip sırta, eşek ya da traktörle evlere taşınır, hane halkı (öz. kadın ve çocuklar) evlerde kabukları soyma işlemini gerçekleştirirler. Dış kabuğu soyulan badem, gerek doğdukça satılmak üzere evlerde depolanır ve hane halkının nakit ihtiyacına göre aile bireylerinin ortak çalışmasıyla kırıldıktan sonra, köydeki üç toptancıya teslim edilir. Bu kişiler aynı zamanda inşaat malzemesi, beyaz eşya, mobilya, un vb. pazarlaması ve nakliyecilik yaptığından, köylülerle açık hesap çalışmakta, ne ki köylülere verdikleri malların fiyatına eklenecek zamları alacaklarına yansıtırlar, badem fiyatlarındaki artışları borçlarına yansıtılmaktadırlar. Dolayısıyla üretici hanelerin nakit girdisi genelde çok düşük düzeyde seyrederken, söz konusu toptancılar için bir sermaye birikimi olanağı sağlamaktadır.¹⁸

Badem toplamada yevmiyecilik ve yarıcılık yaygındır. 2003 yılı için yevmiyeler, erkekler günde 25, kadın ve çocuklarda 15 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Yarıcılar ise, tarlayı sürme işlemi kendilerine aitse rekoltenin yarısını, sadece ürünü toplamaya gidiyorsa 1/3'ünü almaktadırlar. Yarıcılık ve yevmiyecilik, Akdeniz bölgesinin Temmuz-Ağustos sıcakları göz önünde bulundurulduğunda, fazlasıyla zahmetli bir iştir. Yarıcı ve yevmiyeciler sabah ezanıyla işe başlamakta, öğle sıcaklarındaki yemek molasını tarlada geçirmekte ve akşam üzerine dek çalışmayı sürdürmektedirler. Mülk sahipleri ise sabah 8'de işbaşı yapar, genellikle saat 12-12.30'da bırakırlar. İş yoğunluğunun düşük olduğu yıllarda mülk sahipleri öğleden sonra tarlaya gitmemeyi yeğlemektedirler.

Zeytincilik, hala kısmi olarak sürdürülse de daha çok geçimlik olarak tüketilmektedir. Köylülerin, ekim-aralık ayları arasında topladıkları zeytinleri yöredeki imalathaneler tarladan teslim alır (yörede üç küçük zeytinyağı imalathanesi bulunmaktadır), yağın % 15'ini işletme payı olarak alıyoyup kalanı evlere teslim eder. Köylüler hane kullanımı için ayırdıkları zeytinyağını, ihtiyaç oldukça azar azar satabilecekleri bir çeşit banka hesabı olarak görmektedirler.

Arıcılık da, bademe göre daha kazançlı bir faaliyet olmasına karşın (iyi gitmesi halinde 3-4 yıl içinde bademin kazancının 2-3 katı kadar gelir getirdiği belirtilmektedir), gerek başlangıç sermayesinin büyüklüğü, gerekse taşıdığı riskler nedeniyle, sınırlı sayıda ailenin yürüttüğü bir faaliyettir. Gerçekten de, köyün az sayıdaki arıcılarından biriyle yaptığımız görüşmede, sandıklar, arılar, petek, yüksek maliyetli ilaçlar ve nakliye dahil olmak üzere kabaca 7 milyar TL.'lik bir başlangıç sermayesi hesaplamıştır ki

bu, köylülerin büyük çoğunluğu için çok yüksek bir rakamdır. Dahası, arıcılık hastalık, nakliye kamyonlarının devrilmesi vb. riskler içerdiğinden, arıcılar tarafından dahi ikincil bir iş olarak görülmekte, arıcılar kazançlarını daha güvenli olarak gördükleri toprağa yatırmayı yeğlemektedirler.

Yörede ve Çeşmeköy'de, bunların yanısıra, sınırlı ölçekte narenciye ve incir ile susam üretimi yapılmaktadır. Büyük ve küçükbaş hayvan sayısı azdır ve ürünlerinden geçimlik olarak yararlanılmaktadır.

1980'lerden beri köyleri de etkilemeye başlayan turizm ise, köy gençlerinin ve kadınlarının yaz boyu kıyılardaki pansiyon, restoran gibi işletmelerde garsonluk, çamaşırcılık, bulaşıkçılık gibi işlerde çalışmasıyla artan önemde bir ek gelir kaynağı oluşturmaktadır. Öte yandan, Betçe kesiminde kıyılarda yer alan turistik işletme ve marketler, halen ağırlıklı olarak köyün zenginlerinin mülküdür ve ya kira ya da aile işletmesi şeklinde işletilmektedir. Daha da önemlisi, turizm, köylülerin SİT alanı dışında kalan¹⁹ arazilerinin önemli ölçüde değer kazanmasına yol açmıştır; köylüler pek istekli olmasalar da, düğün, sünnet, hastalık, inşaat gibi masraf gerektiren olaylar, arazi satışlarına yol açmaktadır.

Araziler genellikle küçük parseller halinde bölünmüştür, miras nedeniyle hızla parçalanmaktadır ve köylülerin çoğunluğunun elinde tuttuğu toprak 30 dönümün altındadır. Dahası, bu toprak parçalıdır; aralarında genellikle uzun mesafeler bulunmaktadır. Genellikle hane halkı işgücünü kullanan üreticiler, bu nedenle erişebildikleri mesafelerdeki topraklara ekim-dikim yapmakta, gerisini kullanmamaktadır.

2.2.2. Çeşmeköy'de Yoksullaşma ve Hayatta Kalma Stratejileri

Herhangi bir destek ya da teşvike konu olmayan, tümüyle piyasa koşullarına bağlı bir ürün olan bademin üreticinin elinden çıkış fiyatları, ithalatın da etkisiyle son 2-3 yıldır önemli bir artış kaydetmemektedir; 2002 yılında bir kg. iç bademin fiyatı 10 milyon TL.'den açılmış, bu yıl bu rakam 12-13 milyon TL.'ye ulaşabilmiştir. Buna karşılık, aynı dönemde tarımsal girdilerin fiyatlarında hızlı bir yükselme gerçekleşmektedir.²⁰ Bu durum, neredeyse tümüyle tek ürüne bağımlı olan Betçe köylerinde (tabii araştırma alanımız Çeşmeköy'de de) hızlı bir gelir yitimi ve yaşam standartlarında önemli gerilemelerle yol açmaktadır. Orta halli bir köylünün yıllık kazancı, 6-7 milyar TL.'yi aşmamaktadır - ki bu da, açlık sınırındır!²¹

Köyün yoksullaşmasındaki bir başka etken, turizm ani gelirlerindeki düşmedir. Çeşmeköy'ün önemli gelir kaynaklarından birinin, köy zenginlerinin arazi ve turistik işletmelerinin bulunduğu ve köyün/yörenin gençleri için mevsimlik bir istihdam alanı oluşturan Palamutbükü koyundaki turizm faaliyetleri olduğu yukarıda belirtilmiştir. Küçük boyutlu işletmelerleriyle daha çok orta ve orta-alt sınıf yerli turistlere seslenen Palamutbükü turizmi, yakın

geçmişteki mali krizden payına düşeni almış ve önemli müşteri, dolayısıyla da gelir kayıplarına uğramıştı.

Uğradıkları ani ve büyük ölçekli gelir yitimine karşı köylüler, birkaç alanda birden baş etme stratejisi geliştirmektedirler. İlk elde, ürün fiyatlarının istikrarsızlığı ve ithalatın da etkisiyle enflasyon oranlarının çok altında bir yükselme (gerçekte gerileme) kaydetmesi, buna karşılık girdi fiyatlarının katlanarak artması, köylüleri, giderek daha az girdi kullanmaya yöneltmektedir. Örneğin, görüştüğümüz kişiler, gübre kullanımını azalttıklarını, tarlaya serpiştirmekle yetindiklerini, çift sürümünü de yılda bir kereye indirdiklerini, gerisini tarlayı tırmıkla düzleme ve yaban otlarını elle ayıklama yoluyla, emek gücüyle, (yani "kendilerini sömürerek") halletmeye çalıştıklarını, tarım ilaçlarını ise -DDT ya da kükürt dışında- hemen hiç kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Sulamadan hemen tümüyle vazgeçilmiş, verim yağmurlara havale edilmiştir. Kuşkusuz bu durum da verim düşüklüğüne ve kırılganlığına yol açarak yoksullaşmayı artıran bir kısır döngü yaratmaktadır.

Öte yandan köylüler, ziraat uzmanlarından hiç yardım almadıklarını, köye nicedir ziraat teknisyenlerinin uğramadığını belirtmektedirler.²²

Gelir yitimine koşut olarak küçük arazi sahiplerinin kendi tarlalarında çalışmayı bitirdikten sonra "zenginlere" ortakçılık ya da yevmiyecilik yapma eğilimi, ortakçılık-yevmiyecilik yapan ailelerin sayısı artmaktadır. Yanısıra, gençlerin tarım-dışı (bölgede en geçerli sektör, turizmdir) işlerde çalıştırılma ya da giderek düşmekte, aileler 13-14 yaşından itibaren oğullarını marangozhane, tamir atölyeleri ya da turistik tesislerde işe koymaya çalışmaktadırlar.

Köylülerin yoksullukla baş etme stratejilerinden bir başkası, kimi gereksinimlerini yeniden evde üretmeye yönelmeleridir. Örneğin tüp gaz tüketimini kısmak için evlerdeki ocaklar yeniden faaliyete geçirilmiş, kadınlar geçmiş yıllarda yalnızca özel durumlarda (bayramlar, düğünler vb.) başvurdukları ekme pişirme işine yeniden hız vermişlerdir. Kuşkusuz, bu tüketim kalıpları ülke pazarıyla bütünleştiğinden beri bir hayli değişikliğe uğramış bir topluluk için, son derece sınırlı bir çözümdür.

Buna bağlı olan bir başka yol, tüketimi/masrafları kısmaştır. Bu ise, doğrudan beslenme örüntülerini etkilemektedir. Alan çalışması sırasında bulunduğumuz sofralarda, ekme (genellikle "kıtırak" olarak bilinen, ocaklarda kurutulmuş, suya banılarak yumuşatılan ev ekmeği) zeytin-zeytinyağı, bulgur ve domates tüketimine dayalı bir beslenme(me) modeline tanık olduk. Süt ve süt ürünleri tüketimi (köyde az sayıda da olsa büyükbaş bulunmasına karşın) düşük düzeylerde seyrederken, köylüler eti ancak düğünlerde ve Kurban bayramlarında yediklerini belirtmektedirler.²³ Balık tüketimi, bir kıyı yerleşimi için olağanüstü düşük düzeydedir; köylü balığı ancak kıyıdaki lokantalardan artakaldığı ölçüde, ve ucuza alabildiğinde tüketmektedir. Köy pazarındaki fiyatları

büyük kentlerle yarışan mevsim sebzeleri dahi, ancak bahçesi olanların düzenli tüketebildiği bir lükse dönüşmüş durumdadır.

Tüketimi kısma eğiliminin bu yıl yörede fazlasıyla tüketilen alkol ve sigarayı dahi kapsadığını görmek, bizim açımızdan çarpıcıydı. Alkollü içkiler (özellikle Ege şarapları ve bira) Betçe'li erkekler için adeta bir "erginleme aracı" ve "prestij göstergesi" işlevi görmektedir; 15-16 yaşından itibaren delikanlılar önce düğünlerde, gizli kapaklı olarak, yaşları ilerledikçe de açıkça içerler. Köyün alkol tüketimi, şaşırtıcı düzeydedir, önceki gece kimin ne kadar içtiği, özellikle gençlerin sohbetlerinde bir yarış konusudur, ve alkol, kadınlarla erkekler arasında önemli bir gerilim başlığını oluşturmaktadır. Dost meclislerinde içki ısmarlamak, pahalı yabancı sigaralardan ikram etmek, "efelik" tendir.

2003 yazında, bu görünüm köklü değişikliklere uğramıştı. Yaşlı erkekler daha az içmeye çabalıyordu; gençler ise şarabın kalitesini biraz daha düşürmüşler, yabancı sigaradan yerliye, hatta "otlakçılığa" dökmüşlerdi işi. Alkol tüketimi, sanki artık eskiden olduğu gibi "eğlence", "prestij gösterisi" vb. olmaktan çıkmış, sorunlardan kaçmanın bir yoluna dönüşmüştü!

Ve nihayet, yaz boyunca hemen her hafta sonu bir ya da iki tane mutlaka olan düğün eğlentilerinin (sünnet, nişan, nikah) giderek sönükleşmesi, düğün yemeklerinde içki sunumunun ortadan kalkması, yemek ikramlarında çeşitlerin azalması, hatta köy kadınlarının kendi aralarında yemeksiz, salon düğünlere geçme gereğinden söz etmeye başlamaları, masrafları kısma eğiliminin çarpıcı bir göstergesiydi.

Ancak "tasarruf" eğilimi yalnızca beslenme ve prestij göstergeleri konularında ortaya çıkmamaktadır. Köylüler, zorunlu sağlık giderlerini elden geldiğince erteleme çabası içindedirler. Böylelikle, acil ameliyatlar belirsiz bir geleceğe ertelenmekte, neden olduğu büyük acılara rağmen dış apsesiyle yaşama öğrenilmekte, ilaç-antibiyotik kullanımı yerini yeniden şifalı otlara bırakmakta, ilçe ya da ildeki hastaneye ancak ölüm-kalım sorunlarında müracaat edilmektedir.

Bir başka baş etme stratejisi, bankadaki birikimlerin hızla tüketilmesine koşut olarak, yükselen borçlanma eğilimidir. Akrabalar, köyün tüccarları, tarım kredi kooperatifi ve nihayet Datça'daki banka şubeleri, köylünün sıkça baş vurduğu, ancak artan borçlanma nedeniyle tükenmekte olan kaynaklardır. Alan çalışması sırasında köyde sık sık alacak kavgalarının çıktığına, kefalet nedeniyle yakın akrabaların birbirleriyle konuşmaz olduğuna, bu arada, iki kişinin arazisine haciz geldiğine tanıklık edecektik.

Borçluluk, geçim sıkıntısı, hacizler ve bunların yol açtığı gerilimler nedeniyle köyün "bozulan" havasına bir de ilk kez bu yıl somutlanan "yabancı" ("Kürt" olarak okumak doğru olacaktır) varlığı karşısındaki huzursuzluğu da

elemek gerekir. Bölgenin turizme açıklığına, Türkiye'nin başka bölgelerine (evlenerek ya da memuriyetle) göçmüş evlatların varlığına, dışarılıkların, hatta yabancı ülke yurttaşlarının yöreden toprak edinme ve yerleşme alışkanlığının giderek yaygınlaşmasına karşın, Çeşmeköylü de tüm Türkiye köylerinde olduğu üzere, yabancılara karşı sakınımlıdır. Köye yerleşen yabancıyı kolay kabullenmez. Ne ki, "Kürtler"e karşı tutum, diğer tüm yabancılara karşı olduğundan daha olumsuzdur. Betçe köylerinde geçtiğimiz yıla dek Kürt varlığı çok sınırlı olmasına karşın, 2002 yılında yaptığımız mülakatlarda bu olumsuzluğun sıkça dile getirildiğini duymak, şaşırtıcıydı. Köylülerin, hayatlarında hiç Kürt görmemiş dahi olsalar, önyargıları, elle tutulabilir bir haldeydi.

2003 yılına geldiğinde, bölgedeki Kürt varlığı, daha somut bir görünüme bürünmüştür. Gerek kıyıda, gerekse köydeki işletmeler, daha düşük ücretlerle daha çok çalışan Kürt işçileri istihdam etmeye başlamışlardır. Böylelikle köye ve çevre köylere ilk kez bu yıl 4-5 Kürt yerleşmiştir. Daha önceki çalışmamızda²⁴ varlığını gözlemlediğimiz olumsuz tutumlar, 45 günlük araştırma süremizde en az üç kez somut ayrımcılık eylemleri olarak dışa vuracaktı. (Kıyıda diskotekte bir Kürt gencinin köyün kendilerini "ölkücü" olarak tanımlayan gençlerinden dövülmesi, üç hırsızlık vakasının doğrudan ve bir kanıt olmaksızın "Doğulu işçiler"e ciro edilmesi, kıyıda dolaşan ve küçük kızlara sarkıntılık eden bir "sapık"a ilişkin köyde hızla yayılan rivayetler, bu hayali "sapık" öykülerinin iyice dallanıp budakanması...) Köy halkı, küçülen ekmeğini paylaşmada gönülsüz gözükmektedir!

2.2.3. "Bizim Köyde Yoksulluk Yok ki!"

Bütün bunlara karşın, söyleşilerimizde köylüler, köylerinde yoksulluğun olmadığını, çalışana her zaman ekme olduğunu, kimileri yoksullaşıyorsa bunun tembellikten, içki düşkünlüğünden, hesabını bilememekten vb. kaynaklandığını... ısrarla vurgulamaktaydılar.

Giderek yoğunlaşan ve yaşamlarını doğrudan, derinlemesine etkileyen yoksulluk olgusu karşısındaki bu algılama eksikliği nasıl açıklanabilir?

Sanırsız bu sorunun yanıtı, çok yakın bir geçmişe dek uzanan kırsal yoksunluğun, belleklerde halen taze olan anılarında yatmaktadır. Gerçekten de Datça, 1930'lu yıllarda köylülerin angaryayla çalıştırılması sonucu açılan erişimi güç toprak Datça-Marmaris yolu²⁵ dışında, uzun süre oldukça izole bir yaşam sürdürmüş, temel gereksinimlerini sınırlı olarak İzmir, daha çok da komşu Yunan adalarından deniz yoluyla sağlamak durumunda kalmış bir ilçedir. Bu izolasyon Datça'nın benzeri (Bodrum ve Marmaris gibi) ilçelere göre iktisadi açıdan görece daha az gelişmiş görüntüsünü belirleyen temel etkidir.

Datça'nın izolasyonu, Betçe köylerinde daha belirgin hale gelir. Örneğin Çeşmeköy'den Datça'ya düzenli dolmuş seferleri, bir köylünün getirdiği ciple, 1965 yılında başlamıştır. Betçe köylerine elektrik, 1980-81 yılında,

evlere şebeke suyu ve telefon ise ancak 1990'lı yıllarda bağlanacaktır.²⁶ Bu koşullar altında, ticari bademciliğe geçtikleri 1960'lı yıllara dek Çeşmeköylüler, bölgede varlıklarını yakın zamana kadar sürdüren ağaların ve onların yerlerini alan ticaret zenginlerinin yavaşmaları olarak, geçim ekonomisine dayalı, içe kapalı bir yaşam sürdürmüşlerdir. Zeytin, harıp (keçi boynuzu), ve boya yapımında kullanılan palamut, başlıca geçim kaynaklarıdır; ürünler ağa ya da tüccar tarafından köylülerden alınmakta, karşılığında genellikle gündelik gereksinim malları olarak ödenmektedir. Köy içi nakit kullanımı düşük, köylülerin dış dünya bir yana, ilçe merkeziyle dahi temasları son derece kısıtlıdır. Köyler arası ulaşım ve taşıma, ağırlıklı olarak yaya, ya da eşeklerle yapılmakta, su gereksinimi kadınlar tarafından köy çeşmelerinden karşılanmaktadır. İdare lambaları aydınlanmayı, ocaklar ise ısınma ve pişirmeyi sağlamaktadır. Dokuma tezgahları, çıkırıklar, küpler henüz "mağazalar"²⁷ kaldırılmamıştır. Zaman zaman patlak veren salgın hastalıklar insanları, hayvanları, ürünleri kırıp geçirmektedir. Köyde hayat koşulları zorlu, ama köy-içi dayanışma yüksektir.

Bu tablo 1980'li yıllardan itibaren köklü değişikliklere uğradı. Badem gelirleri, iyileşen yollar, elektrik, turizmin canlanması, köylere sağlık ocakları, şebeke suyu, telefon... birbiri ardısıra sökün ettiler. Köylünün hayat standartlarında hızlı bir yükselme yaşandı, tüketim örüntüleri köklü değişimlere uğradı. Büyük anneleri birkaç kap-kacak çeyizle kayınlarının evlerinin yanındaki tek göz odaya, analarıysa müstakil de olsa, hem oturma hem yatak odası, hem de mutfak olarak kullanılan, zamanla, imkan buldukça yeni bölümler ilave ederek genişlettikleri tek odalı evlere göçen kızlar, evlenmek için içinde banyosu, mutfak, salonu, vitrini, buz dolabı, televizyonu, çamaşır makinesi, koltuk takımı, karyolası olan evler, gösterişli düğünler, altın takılar şart koşturmaya başladılar.²⁸ Günümüzde Çeşmeköy'de genç kuşağın tüketim eğilimi ve özelemleri, büyük kent düzeyindedir; örneğin cep telefonu, 18-25 yaş grubu içinde önemli bir prestij nesnesidir. Gençler giysi ve ayakkabı markalarını ezber bilmekte, gerek kızlar, gerekse erkekler ellerine para geçtikçe giyim ve kozmetiğe harcama eğilimi sergilemektedir.

Oysa, yolsuz, elektriksiz, susuz günlerin anıları ana-babalarının belleklerinde halen tazedir. Dolayısıyla ki, gelirler düşmeye, giderlerse artmaya başladığında, 30 yaş üstü kuşaklar, bu yeni yoksullaşmaya belli ölçülerde uyarlanabilmiş, sofralar yoksullaşmış, ocaklar yeniden faaliyete geçmiş, telefonlar görüşmeye kapatılmış, sağlık giderlerinden vazgeçilmiş, çalışma koşullarının ağırlaşmasına boyun eğilmiştir. Yoksulluğun anısı, yaşanan yoksulluğu perdelemekte, katlanılabilir kılmaktadır.

Yoksunluğu köyün ihtiyarlarından dinledikleri sıkıcı öyküler olarak bilen köy gençleri ise, apansız savruldukları yoksulluk koşulları karşısında tümüyle donanımsız²⁹, hazırlıksızdırlar, ve derin bir düş kırıklığı içindedirler. Kız

olsun, erkek olsun, gençlerin büyük bölümünün, deyim yerindeyse "gözü dışarıda"dır. Çoğu köyü ve köy yaşamını çekilmez bulmakta, ve ne yapıp edip kapağı "Datça'dan öteye" atmanın yollarını aramaktadır. Düşlerini, özellikle Bodrum ve Marmaris'in renkli yaşamları süslemektedir; ilginçtir, iş bulmanın olanaksızlığı, hayat pahalılığı, kalabalığı, gürültüsü vb. nedenlerle İstanbul'un bu düşlerde yeri yoktur. Gençlerin köye ilişkin herhangi bir istek, özlem ya da tahayyülleri bulunmamaktadır; yaşadıkları, sonu gelmez bir "kapana kısılmışlık" duygusudur yalnızca.

2.3. Sonuç

Şu halde, Yeni Dünya Düzen(-sizliği)inin gelişmekte olan ülkeler, bu arada Türkiye kırsalına dayattığı yeni yoksulluk koşulları, yakın geçmişteki yoksunluk deneyimleri sayesinde şimdilik ve sınırlı ölçülerde karşılanabilir gözükmemektedir - en azından alan çalışmasının yürütüldüğü bölgede... Köylü aileleri, içine kapanıp büzüşerek mevcut koşullarla baş etmeye çabalamaktadır. Ancak uyarlanabilirliğin de bir sınırı olduğunu unutmamak gerek. Kırsal kesim vahşi piyasa koşulları karşısında kaderiyle baş başa bırakıldığı ölçüde, şimdilik işler gözükken "kendini sömürme stratejileri" de işlevsizleşecek, yeni kentli işsiz kitlelerini büyütme üzere göç, zorunlu hale gelecektir.

Gerçekten de, "küresel yoksulluk" olarak tanımlanabilecek bu yeni yoksulluk dalgasının savurduğu insanları tanımlayan en önemli özellik, çaresizlik, çıkışsızlık ve dışlanmadır. Bu durum kırsal yoksulluk için büsbütün geçerlidir. Kentler, göç eden köylülere karnını doyurma olanağı sunmaktan çoktan çıkmışlardır. Kent varoşlarında belediyelerin ve hayır kurumlarının dağıttıklarıyla yaşamını sürdürmeye çalışan milyonlar biriktirilmiş şimdiden.

Evet, Betçeliler, Türkiye'nin başka kırsal bölgelerine göre şanslı sayılabilirler. Ege ve Akdeniz arasında uzanan yarımadalarındaki toprakları, diğer bölgelere göre çok daha spekülasyona elverişlidir. Nitekim köylüler, şimdilik çocuğunu evlendirmek, hastalık, borçlarını ödeyebilmek vb. acil nedenlerle, ancak yakın gelecekte salt karın doyurabilmek için, topraklarını elden çıkarmaya mahkûm gözükmemektedirler.

Acaba kaç tanesi bir zamanlar lezzetli bademlerin, güzelim zeytinlerin, ballı incirlerin yetiştiği, çocukların yaz tatillerinde avare koşuşturup yerel kuşların isimlerini birbirlerine ezberledikleri toprakları üzerinde yükselecek tatil sitelerinde, bilmemkaç yıldızlı otellerde bekçilik, garsonluk, bulaşıkçılık, ya da çokuluslu şirketlerin kendi toprakları üzerinde kurduğu plantasyonlarda ırgatlık gibi bir iş bulma şansına sahip olacak?

DİPNOTLAR

¹ H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ile Akdeniz Üniversitesi Sosyal Hizmetler Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından 9-11 Ekim 2003 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen "Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler" konulu sempozyuma sunulan tebliğ.

² Örneğin Ziraatçılar Derneği Genel Başkanı İbrahim Yetkin, "Şimdi Türkiye tarımının, kanserli bir hastanın ölümü beklenir gibi sonunun gelmesi bekleniyor," diyor. (Cumhuriyet, 14.09.2003, s. 12.)

³ Bkz. Özbudun (2003: 370-390)

⁴ Tarım Ürünleri Tahmin Komisyonu (TÜTK)'nun bazı temel gıda ve sanayi ürünlerine ilişkin 2003 tahminleri ve 2002'ye göre düşüşleri için bkz. "Tarıma da sıcak darbesi", Radikal, 22 Ağustos 2003, s. 16.

⁵ "Öyle ki, Uruguay turlarındaki ABD önerisini Cargill'in eski başkan başyardımcısı hazırladı. Kendisi aynı zamanda Amerika Tarım Bakanlığı'nın eski bir memuruydu. Cargill diğer bir büyük firma olan Continental'la birlikte Amerika tahıl ihracatının yarısını paylaşır." (McMicael 2001: 194)

⁶ "... 50 dekardan küçük tarım işletmelerinin sayısı 1952'de 1 527 000 (toplam çiftçi hanelerinin yüzde 62'si) iken, 1963'te 2 132 000'e (toplam çiftçi hanelerinin yüzde 69'u) çıkmıştı." (Akşit 1999: 177)

⁷ 1963 Tarım Sayımı'na göre, 50 dekardan küçük tarım işletmelerinin (yani toplam çiftçi hanelerinin % 69'unun) toplam traktör içindeki payı % 20'yd. Traktörlerin % 47'si, toplam işletmelerin % 3.2'sini oluşturan 200-499 dekar ve % 0.5'ini oluşturan 500+ dekar sahibi işletmelerin elinde toplanmıştı. (Köymen 1999: 16)

⁸ Türkiye'deki kırsal "yapısal uyum" çerçevesinde DB ile imzalanan kredi anlaşmaları ve koşulları için bkz. Kendir (2002).

⁹ Ayrıca bkz. Kafaoğlu (2001); Aysu (2002).

¹⁰ 1982 yılında 22 ürün destekleme kapsamındayken, 1990'da bu sayı 10'a düşürülmüştür. 1994'ten bu yana ise sadece tahıl (TMO), tütün (Tekel) ve şeker pancarı (Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.) desteklenmektedir. 2001'de çıkartılan Şeker Yasası ve Tütün-Tekel Tasası bu son iki ürünün de destekleme kapsamından çıkartılmasını öngörmektedir. Dahası, tahıl alımlarını destekleyen TMO da özelleştirilecek kuruluşlar arasındadır (Aysu 2002: 49).

¹¹ Tarımdaki tüm destekleme politikalarından vaz geçilerek bir tek DGD'nin uygulanacağı, IMF'ye verilen 9.12.1999 ve 18 Aralık 2000 tarihli, Dünya Bankası'na verilen 10 Mart 2000 tarihli niyet mektuplarıyla taahhüt altına alınmıştır. (Aysu 2002: 58)

¹² 442 sayılı Köy Kanunu'nun 87. maddesinde yapılacak değişikliklerle yabancı gerçek veya tüzel kişilerin Türkiye'de köylerden arazi satın almasına olanak sağlanacaktır. "Sözleşmeli çiftçilik" için bkz. Aysu (2003).

¹³ Araştırma sürecinde kahvehanelerden biri talep edilen kiranın yüksekliği nedeniyle kapanacaktır.

¹⁴ Çeşmeköy siyaseti üzerine antropolojik bir çalışma için bkz. Özbudun (yayınlanacak).

¹⁵ Türkiye'de 2000 yılı toplam badem üretimi (çağla dışında) 47 000 ton olarak gerçekleşmiştir. (Ancak 2001'de bu rakam, diğer ürünlerdeki düşme trendini izleyerek 42 000 tona inecektir.) [[Kaynak: <http://www.tarim.gov.tr>, Üretim İstatistikleri.]] Bu ürünün 6 423 tonu Muğla ili

sınırları içinde üretilmiştir. Datça kırsalının (Betçe köyleri) bu toplam içindeki payı, 4 646 tondur. (Bkz. Karaca ve Dalgıç 2002: 71)

¹⁶ 2003 yılında çağla toplama yevmiyesi 12.5-15 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

¹⁷ Örneğin, 2003 yılı çağla hesaplarını incelememize olanak sağlayan iki aileden birinin bu yıl 2 767 kg. çağla satışından 5 707 milyon, diğeri 1090 kg. çağladan 2 323 milyon TL. gelir elde ettiği görülmüştür. Her iki ailenin de bu yılki badem mahsulünden beklentisi, bu rakamların altındadır.

¹⁸ Bakkal/toptancının sermaye birikim modelinin 1966'ya ait bir betimlemesi için bkz. Akşit (1985: 32-35).

¹⁹ Datça yarımadasının Knidos'a doğru uzanan büyük bölümü 1983 yılında çıkartılan bir yasayla 1. dereceden SİT alanı ilan edilmiştir, bu ise, köylüler arasında yoğun bir mağduriyet duygusu ve yakınmalara konu olmaktadır.

²⁰ Örneğin, tarlayı sürmeden önce taban gübresi olarak kullanılan kompoze gübrenin torbası (50 kg.), 2002 yılında % 100'e varan bir artışla 20 milyon TL.'yi bulmuştur. (2001 fiyatı: 10-12 milyon TL.) Çağlaya düşmeden önce kullanılan nitratin torba fiyatı ise, 15-16 milyon TL.'dir. Yanısıra, badem için olmazsa olmaz işlemlerden biri, çift sürümüdür. İdeal olanı, tarlanın yılda üç kez sürülmesidir ve bu işlem hayvan ya da traktörle gerçekleştirilir. Mazot fiyatlarındaki artışla birlikte, bir traktörün deposu, 2002 yılında 40 milyon TL.'ye dolarken 2003'de bu rakam 60 milyon TL.'ye yükselmiştir!

²¹ Türkiye Kamu-Sen'in araştırmasına göre Ağustos 2003 itibarıyla dört kişilik bir aile için yoksulluk sınırı 1 760 000 000 TL., açlık sınırı ise 581 000 000 TL.'dir. ("IMF'den Yoksulluk Tablosuna Destek, Cumhuriyet, 19 Eylül 2003, s. 8.)

²² "Tarım Bakanlığı 1984 yılından itibaren teknik elemanlarını tarladan çekti. Böylece Bakanlığın tarımsal üretimde o güne kadar oynadığı geliştirici role son verildi." (Aysu 2002: 69)

²³ "Et açlığı" gözle görülür bir haldedir. Kendi evimizde her köfte pişirdiğimizde çok sayıda çocuğun et kokusunu alarak -karınları tok olsa dahi- yemeğe koşturmaları, soframızı paylaşan dostlarımızın önlerine etli yemek çıktığında yaşadıkları ve göstermekten kendilerini alakoymadıkları hoşnutluk, az da olsa etli yemek servisinin yapıldığı köy düşünlerini dört gözle bekleyişleri, Çeşmeköy'e ilişkin acılı anılarımız arasındadır.

²⁴ Bkz. Özbudun (yayınlanacak)

²⁵ Bu yol, 1977'de asfaltlanacaktır.

²⁶ Kaynak: Datça Yerel Tarih Grubu (DYT) , Düünden Bugüne Datça Yarımadası sergisinde yer alan Datça Kronolojisi. (Sergi Ağustos 2002'de Datça'da, Kazım Yılmaz İlkokulu'nda düzenlenmiştir.)

²⁷ Her evin zemin altında bulunan depolar.

²⁸ Yöre köylerinde ilginç bir gözlemimiz de, genç kuşaklardaki kız ve erkek sayısında belirgin bir

dengesizliğin mevcudiyetiydi. Evlenecek yaştaki kızların sayısı, erkeklere göre oldukça düşük olduğundan, kız tarafının talepkarlığı sınır tanımamakta, genç erkekler böylelikle ağır bir baskı altında hissetmektedirler kendilerini.

²⁹ 1979-1999 yılları arasında Çeşmeköy'deki ilköğretim okulunu bitiren 302 öğrencinin 62'si, yani 1/5'i yüksek öğrenim kuruluşlarına devam edebilmiştir. Çoğu liseyi bitirmeyen diğerleri, vasıfsızdır.

KAYNAKLAR

Akşit, B. (1985). Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme. Toplum, Siyaset ve Kültür Dönüşümleri Üzerine Araştırmalar. Ankara: Turhan Kitabevi.

Akşit, B. (1999). "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Köylerindeki Dönüşümler", O.BAYDAR (ed.), 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Aydın, Z. (2001). "Yapısal uyum politikaları ve kırsal alanda beka stratejilerinin özelleştirilmesi: Söke'nin Tuzburgazı ve Sivrihisar'ın Kınık köyleri örneği". Toplum ve Bilim, Bahar 2001/88, 11-31.

Aysu, A. (2002). Tarladan Sofraya Tarım - 1980-2002 Türkiye Tarımında Yapılanma(ma). İstanbul: Su Yayınları, 2002.

Aysu, A. (2003). "Emperyalist Saldırganlık ve Tarım". İşçi-Köylü, 2003/11: 10.

Kafaçoğlu, A. B. (çev.) (2001). Tarım: Bolluk İçinde Yoksulluk. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Karaca, G., A. Dalgıç (2003). Muğla Tarım Master Planı. İl Tarım Ve Kırsal Kalkınma Master Planlarının Hazırlanmasına Destekleme Projesi, Tarım Ve Köyleri Bakanlığı, Muğla İl Tarım Müdürlüğü.

Kazgan, G. (1999). "1980'lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme", O.BAYDAR (ed.), 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kendir, H. (2002). "Türkiye'de Tarım Sektörü Yönetiminde Devletin 'Küçülen Rolü' ve Yapısal Uyum Politikaları", Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum içinde (ed. : A.A. DİKMEN), Türk Sosyal Bilimler Derneği, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi (21-23 Kasım 2001). Ankara: İmaj Yayıncılık, 2002, 217-270.

Köymen, O. (1999). "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları", O.BAYDAR (ed.), 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. 1-36.

McMicael, P. (2001). "Global Besin Politikaları". KAFAOĞLU (çev.), Tarım: Bolluk İçinde Yoksulluk içinde. İstanbul: Kaynak Yayınları, 183-200.

Özbudun, S. (2003). "Etnikleşen Yoksulluk, Faşizm ve 'Çokkültürcülük' Üzerine", Kültür Halleri içinde, Ankara:Ütopya Yayınları, 370-390.

Özbudun, S. (yayınlanacak). "Gerileyen Türkiye Kırsalında Kliyalizmin Yeniden Üretimi ya da "Niçin 'Dikkulak' Oldum?".